

РОЗВИТОК НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Крохмальна Г.І., Тютіна С.О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті висвітлено проблему формування мовної особистості учня, зокрема розвиток наукового мовлення. Охарактеризовано наукове мовлення школярів. Подано напрями роботи з розвитку наукового мовлення, що становлять основу для формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності. Проаналізовано розвиток наукового мовлення на нетрадиційних інтегрованих уроках української мови.

Ключові слова: наукове мовлення, культура наукового мовлення, терміни, уроки зв'язного мовлення, традиційні уроки, нетрадиційні форми уроків.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімкого технічного прогресу, постійно зростаючого обсягу наукової інформації та її швидкого оновлення, а також нестачі часу для її якісної переробки підвищуються вимоги до якості професійної діяльності молодих фахівців. Однією з умов ефективного опанування професією є вільне володіння науковим мовленням, що надає можливість швидко орієнтуватися в спеціальній літературі та знаходити необхідну інформацію, легко і невимушено здійснювати особисті контакти з науковцями, робити наукові доповіді, брати участь у дискусіях, а також грамотно і доступно викладати власні думки, описувати наукові винаходи.

Стилістично грамотне професійне мовлення – необхідна передумова підготовки фахівців вищої кваліфікації будь-якого профілю. Специфіка педагогічної професії полягає у постійному діяльнісному контакті з іншими людьми, а в початковій школі – це формування особистості молодшого школяра, інтелектуальний розвиток, вироблення певних правил поведінки тощо. Учитель повинен володіти не тільки психологічними, спеціальними знаннями, а, безумовно, навичками професійного спілкування [5, с. 266].

Рівень мовленнєвої компетентності особистості залежить від знань особливостей усного і писемного мовлення, ознак і будови тексту, стилів і типів мовлення, опанування умінь орієнтуватися в ситуації спілкування, володіти інтонацією, використовувати позамовні засоби, уважно слухати співрозмовника, ґрунтовно викладати

думку, аналізувати мовлення. Такий підхід аргументує актуальність набуття знань школярів про елементарні основи наукового мовлення, визначає завдання вчителя акцентувати увагу на формуванні наукової комунікативної культури на початковому етапі вивчення мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема загальної мовленнєвої культури досліджували й досліджують багато мовознавців та лінгводидактів (Н. Бабич, І. Білодід, О. Біляєв, І. Дроздова, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, М. Ілляш, В. Мельничайко, Т. Панько, М. Пентилюк та ін.). Актуальні питання наукового стилю розробляли О. Бабич, О. Баженова, О. Васильєва, М. Кожина, В. Костомаров, Л. Кравець, Л. Мацько, В. Морозов, О. Лаптева, О. Семенов, М. Сенкевич, О. Сербенська, П. Селігей, Л. Симоненко, Л. Струганець та ін. Проблема формування культури наукового мовлення відображена у працях Н. Ботвиної, В. Деркач, Л. Дротянко, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, О. Михайлової, О. Семенов, А. Сидоренко, В. Сухопар та ін.

Високо оцінюючи значущість праць учених і методистів з обраної проблеми, необхідно зауважити, що низка аспектів потребують подальшої розробки, зокрема – розвиток усного та писемного наукового мовлення школярів на уроках рідної мови.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Формування національно свідомої мовної особистості, відповідно до концепції нової української школи, спрямовано на розвиток умінь вільно володіти нормами усної і пи-

семної форм української літературної мови, цілеспрямовано і вправно використовувати мовні засоби у різноманітних комунікативних ситуаціях. Проблема формування культури наукового усного і писемного зв'язного мовлення як важливого компонента розвитку і виховання національно свідомої мовної особистості не може бути розв'язана без належної організації процесу взаємозв'язаного навчання усного і писемного мовлення молодших школярів. Поняття «зв'язне наукове мовлення» – складне й багатогранне. Воно вживається в лінгвістичний, психологічний, методичний літературі. Розвиток наукового мовлення молодших школярів в умовах реалізації концепції нової української школи ще не був предметом спеціального дослідження, тому і зумовив вибір теми нашої статті.

Метою статті є висвітлення особливостей розвитку наукового мовлення молодших школярів на інтегрованих уроках української мови в умовах реалізації концепції нової української школи.

Формулювання цілей статті. Досягнення мети передбачає висвітлення таких завдань: проаналізувати особливості наукового мовлення в початковій школі; визначити засоби розвитку наукового мовлення на уроках української мови; з'ясувати специфіку розвитку мовлення на нетрадиційних уроках української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішність загального розвитку мовлення школярів залежить від ряду факторів. Першим фактором, який впливає на мовленнєвий розвиток учнів, є потреба в спілкуванні, комунікації. Тому в методиці розвитку мовлення мають бути передбачені ситуації, які визначають мотивацію мовлення, ставлять школяра перед необхідністю правильно висловлюватися, пробуджують у нього інтерес і бажання чимось поділитися, про щось розповісти [1, с. 313].

Основною метою наукового мовлення, на думку О. Семенової, є створення тексту – «закінченого мовленнєвого утворення, змістової, структурно-граматичної єдності, що об'єктивована в усній або писемній формі, характеризується замкнутістю, зв'язністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і має певну прагматичну настанову» [8, с. 62].

Спілкування можливе тільки за допомогою загальноприйнятих знаків, тобто слів, їх сполучень, різних зворотів мовлення. Тому учням потрібно подати зразки мовлення або створити мовленнєве середовище. Це другий фактор розвитку мовлення школярів. Від мовленнєвого середовища учня значною мірою залежить багатство, різноманітність і правильність його власного мовлення. Мовленнєве середовище – це мовлення батьків, рідних, друзів, фольклор, художня і наукова література, радіо й телебачення, кіно й театр, а в школі – мовлення школярів, учителів та інших працівників школи, мова підручників і навчальних посібників.

Багатство, точність, змістовність мовлення залежать від збагачення свідомості дитини різними уявленнями і поняттями, від життєвого досвіду школяра, обсягу його знань. Тобто мовлення, розвиваючись, потребує не тільки суто мовного, а й фактичного матеріалу. Учень гарно розповість чи напише про те, що він добре знає. До того ж предмет розмови має бути значущим для нього.

Повноцінний науковий мовленнєвий розвиток учнів може забезпечити тільки добре спланована система роботи над розвитком мовлення, яка чітко дозує матеріал: словник, синтаксичні конструкції, види мовлення, формує вміння будувати зв'язні висловлювання [1, с. 313]. Щоб керувати мовленнєвим розвитком школярів, учитель повинен чітко усвідомити свої завдання в цьому процесі, які полягають у тому, щоб:

а) створити хороше мовленнєве середовище для учнів: сприймання мовлення дорослих, читання книг, відвідування театрів, перегляд фільмів тощо;

б) організувати мовленнєву практику для школярів, тобто створювати на уроці і в позаурочній діяльності мовленнєві ситуації, які визначають мотивацію власного мовлення учнів, розвивають їхні інтереси, потреби і можливості самостійного мовлення;

в) забезпечити правильне засвоєння учнями достатнього лексичного термінологічного запасу, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, лексико-логічних зв'язків; активізувати вживання слів, утворення форм, побудову конструкцій; забезпечити формування конкретних мовленнєвих умінь;

г) проводити систематичну роботу з розвитку наукового мовлення на різних рівнях (орфоепічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, текстовому), пов'язуючи її з матеріалом, що вивчається на уроках мови, читання;

д) створити в класі атмосферу прагнення до високої культури наукового мовлення. Виконання зазначених завдань є також необхідним фактором успішного розвитку зв'язного мовлення школярів [1, с. 313]. Ці напрями роботи з розвитку наукового мовлення становлять основу для формування у молодших школярів наукової мовленнєвої компетентності.

Виходячи з цих ознак, розглянемо комплекс відповідних мовленнєвих умінь для навчання наукового зв'язного мовлення:

– уміння інформаційно-змістовного характеру (добирати інформаційний і фактичний матеріал для майбутнього висловлювання);

– структурно-композиційні вміння (бачити й відрізняти частини тексту, складати план і будувати частини тексту, зв'язно й послідовно викладати зміст тексту);

– уміння використовувати різноманітні мовні засоби (вільно та правильно користуватися лексичними, граматичними й стилістичними засобами);

– уміння вдосконалювати текст (знаходити помилки й недоліки та усувати їх).

Вправи потрібно поступово ускладнювати і спрямовувати на розвиток наукового зв'язного мовлення. Це можуть бути розгорнуті відповіді на запитання, словникова робота, орфографічна робота, робота над реченням, текстом, складання доповідей тощо.

Сучасна методична наука виокремлює такі напрями роботи із розвитку наукового мовлення дітей:

а) словникова робота над термінами;

б) робота над словосполученнями і реченнями;

в) розвиток зв'язного мовлення.

Отже, важливою ланкою в системі роботи над розвитком наукового мовлення молодших школярів є словникова робота [2, с. 22].

Лексичне багатство рідної мови, зокрема терміни, молодші школярі не можуть засвоювати стихійно. Тому словникова робота передбачає такі основні завдання:

1) збагачення словника учнів новими термінами;

2) уточнення словника, яке передбачає роботу над паронімами, синонімами, антонімами, омонімами; засвоєння багатозначності, лексичної сполучуваності слів, зокрема, у фразеологічних одиницях;

3) активізація словника – переведення слів із пасивного словникового запасу учнів у активний;

4) витіснення із вживання нелітературних слів, переведення їх із активу в пасив [2, с. 22]. Потрібно додати ще один пункт до словникової роботи молодшого школяра – це чітке визначення вивчених термінів, їх активізація у різних текстах наукового мовлення учня.

Спостереження за навчальним процесом на уроках української мови в 2-4 класах загальноосвітніх шкіл, показують недостатність висвітлення комунікативної спрямованості мови, її роль у науковій сфері. Засвоюючи з дітьми систему фонетики, лексики, граматики, вчителі пропонують вивчати правила й визначення, не розкриваючи їх комунікативний аспект. Педагоги проводять уроки і зосереджують увагу на теоретичному викладі матеріалу, а це призводить до механічного запам'ятовування правил, до заучування напам'ять визначень термінів. Під час практичного застосування наукового мовлення молодші школярі допускають помилки.

Сьогодні все більш актуальним стає запровадження нестандартних форм організації навчальної діяльності, оскільки вони наближають шкільне навчання до реалій життя, захоплюють учнів, формують стійкий інтерес до навчання, спонукають до пошуку оптимальних шляхів вирішення нестандартних ситуацій, творчого застосування знань, умінь, способів дій, задовольняють потребу дітей в інтелектуальному розвитку, здійснюють позитивний емоційний вплив. Нестандартні організаційні форми не тільки урізноманітнюють навчальний процес, а й викликають у школярів задоволення від самого процесу праці [7, с. 4].

Нестандартний урок у контексті мовленнєвої освіти – це важливий засіб реалізації творчої діяльності вчителя й учнів, що спрямований на пошук нових форм розкриття внутрішньої суті мовних явищ шляхом гри, диспуту, експерименту, дослідження, аналізу. Створюючи атмосферу співробітництва в напрямі суб'єкт-суб'єктних стосунків учителя й учнів, нестандартні уроки дають можливість підводити учнів до усвідомленої та емоційно пережитої потреби міркувати, аналізувати, робити висновки, давати пропозиції, інакше кажучи, забезпечують активний мовленнєвий розвиток молодших школярів [1, с. 29].

Інтегровані уроки ставлять за мету об'єднати споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми, і таким чином діти розглядають якусь явище, поняття з різних боків.

Використання інтегрованих уроків приносить користь не лише учням, а й самому вчителю. Спілкуючись із колегами учитель відкриває нові факти, на які раніше не звертав уваги, інший бік проблеми чи явища, починає задумуватися над

тим, на що раніше не зважав або вважав другорядним. Адже підготовка інтегрованих уроків передбачає:

– аналіз річного календарного планування;

– зіставлення матеріалу різних предметів для виділення тем, близьких за змістом або метою використання;

– визначення завдань уроку;

– «конструювання» уроку [4, с. 4].

Головне місце на таких уроках відводиться елементам творчого пошуку. У процесі проведення інтегрованих уроків педагоги вміло й ефективно керують принципами засвоєння і застосування знань, формують мислення школярів, їхню емоційну та вольову сферу, моральні, естетичні та світоглядні аспекти особистості, навчальні і трудові вміння.

Інтегрований урок може будуватись у межах одного навчального предмета (внутрішньопредметна інтеграція) або з інтегрованого змісту кількох навчальних дисциплін (міжпредметна інтеграція), або на змістовій основі інтегрованого курсу [3, с. 10]. Важливою умовою ефективного використання інтегрованих засобів навчання є з'ясування істотних відмінностей між уроками з використанням міжпредметних зв'язків, уроками інтегрованого змісту та інтегрованих курсів. Міжпредметні зв'язки передбачають включення в урок завдань і питань з інших предметів. Ці завдання мають додаткове значення. Це окремі короткочасні елементи уроку, що сприяють більш глибокому сприйняттю й осмисленню понять, що вивчаються. Інтегрований урок поєднує в собі блок знань з предметів, що інтегруються навколо однієї теми [6, с. 35]. Таким чином учень, засвоюючи знання з різних предметів, має розуміти наукове мовлення різних напрямів, об'єднувати термінологію кількох наук, уміти будувати тексти із застосуванням наукової лексики різних галузей знань.

Технологія проведення інтегрованого уроку може бути різною. Це залежить від цілей, завдань, змісту уроку, способів діяльності, ситуацій, що виникають у процесі його проведення. Традиційно вона така: повідомлення теми, ознайомлення учнів з цілями та завданнями уроку, вступне слово ведучого вчителя чи учня (групи учнів), спілкування вчителів та учнів, коментарі, доповнення, опанування, рецензування, підбиття підсумків уроку.

До уроку готуються не тільки вчителі, але і учні, які пишуть реферати, підшукують матеріал для індивідуальних повідомлень, ілюстрації – і це сприяє розвитку та удосконаленню наукового мовлення.

Важливу роль у підвищенні ефективності інтегрованого уроку відіграє його навчально-матеріальне та технічне обладнання (демонстраційні матеріали та прилади, матеріали для проведення дослідів, спостережень, аудіовізуальні засоби, таблиці, графіки, схеми, алгоритми, інструкції, тренажери, дисплеї та ін.). Варто наголосити, що методика проведення інтегрованого уроку вимагає від учителя високого професіоналізму та ерудиції. Якщо такі нестандартні уроки відбуваються систематично, це значно впливає на розвиток пізнавальних здібностей молодших школярів [3, с. 12].

Висновки дослідження і перспективи. Отже, ефективність навчання молодших школярів на-

укового мовлення значною мірою залежить від вибору вдалих форм організації навчальної діяльності учнів та здатності вчителя правильно їх підготувати й провести. Зазначені у статті інтегровані уроки є одним із засобів підвищення інтересу школярів до навчального предмета. Нестандартний урок у контексті розвитку наукового мовлення – це один з аспектів реалізації творчої діяльності вчителя й учнів. Такі уроки спрямовані на пошук нових форм роз-

криття значення термінів шляхом гри, диспуту, експерименту, дослідження, аналізу. Створюючи атмосферу співробітництва, нестандартні уроки дають можливість учням міркувати, аналізувати, робити висновки, давати пропозиції, тобто удосконалювати свій науковий мовленнєвий розвиток. Питання навчання та удосконалення розвитку наукового мовлення у молодших школярів не достатньо опрацьоване в науці, тому чекає на комплексного системного вирішення.

Список літератури:

1. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
2. Гордієнко О. А., Шевчук Т. О. Словникова робота на уроках української мови в початковій школі / О. А. Гордієнко, Т. О. Шевчук // Педагогічна Житомирщина, 2008. – № 1. – С. 22-25.
3. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання / М. Іванчук // Початкова школа. – 2004. – № 5. – С. 10-12.
4. Інтегровані уроки в початковій школі / Упоряд. Н. С. Вегера – Тернопіль – Харків: Ранок, 2010. – 160 с.
5. Онищенко І. В. Актуальні проблеми формування культури наукового писемного мовлення майбутніх учителів початкової школи / І. В. Онищенко // Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 60. – С. 266-269.
6. Панченко С. Нестандартні форми уроків / С. Панченко // Відкритий урок. – 2006. – № 23-24. – С. 34-38.
7. Пономарьова К. Нестандартні форми організації навчання української мови в початкових класах / К. Пономарьова // Початкова школа. – 2015. – № 12. – С. 1-14.
8. Семенов О. М. Культура наукової української мови: [Навч. посіб.] / Олена Миколаївна Семенов. – К.: Академія, 2010. – 216 с.

Крохмальна Г.И., Тютин С.О.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

РАЗВИТИЕ НАУЧНОЙ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Статья посвящена формированию языковой личности ученика, а именно развитию научной речи. Автор характеризует научную речь школьников. Предложено направления работы развития научной речи, что есть основой формирования у младших школьников языковой компетентности. Проанализировано развитие научной речи на нетрадиционных уроках украинского языка.

Ключевые слова: научная речь, культура научной речи, термины, уроки связной речи, традиционные уроки, нетрадиционные уроки.

Krokhmalna H.I., Tiutina S.O.

Ivan Franko National University of Lviv

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC BROADCASTING OF THE PRIMARY SCHOOL PUPILS

Summary

The article deals with the problem of formation of the student's linguistic personality, in particular, the development of scientific speech. A term is defined as the basis for school students' scientific broadcasting. Directions of work on the development of scientific broadcasting, which form the basis for formation of speech competence among junior pupils, are given. The development of scientific broadcasting on non-traditional lessons of the Ukrainian language is analyzed.

Keywords: scientific communication, culture of scientific speech, terms, lessons of coherent speech, traditional lesson, non-standard forms of learning.